

W. G. SEBALD: A SZATURNUSZ GYŰRI. ANGLIAI ZARÁNDOKÚT. FORDÍTOTTA BLASCHTIK ÉVA. EURÓPA KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 2011.

D. M.: Miért választottad ezt a befejezhetetlen könyvet?

P. J.: Azt hiszem, értem, mire gondolsz. Sebaldot olvasni valóban ilyen, befejezi az ember a könyvet, és úgy érzi, egy végtelen tér nyílt meg, az űr szédülete. Valami egészen izgalomba hozó „szédületérzés”. Ugyanakkor ijesztő is, hogyan lehet erről a tágasságról, betöltött űrről, a mindenről beszélni.

D. M.: Igen, rémisztő, hogyha rendszerező összefoglalás igényével vágunk bele. Az a mód, ahogyan meg van írva, és amennyi információ benne van, egyszerűen ennek a lehetetlenségével szembesít. És ez komoly feszültséget hoz létre az olvasóban. Ha viszont rá tudunk csatlakozni arra a pályára, amit a könyv körvonalaz, akkor valami más érzés is eláradhat. De nehéz a kettőt különválasztani, és egyáltalán az itt még homályban maradó érzésnek átengedni magunkat.

P. J.: Mindig találkozni Sebaldnál ezzel a furcsa kettősséggel: felépül egy végtelen részletgazdagságú narratív rend, egy sajátos rendszer, miközben éppen a rend, a tudományos megismerhetőség, rendszerezhetőség kritikája fogalmazódik meg. A Szaturnusz a melankólia bolygója. Walter Benjamin írja: „A leglassúbb forgású csillag, a kitérések és késések bolygója – a Szaturnusz jegyében jöttem a világra.” A könyvben a melankólia rendjét érzékelem, szemben a rációéval, és úgy érzem, el tudom engedni magam a Sebald-tenger örvényeinek sodrásában.

D. M.: Hogy érted a melankólia rendjét? Vagy inkább, hogy érzékeled?

P. J.: Sebald prózapoétikájában a benjaminini indítást vélem felfedezni, amely több mint pusztán létállapot: világhézagok megírásának is egyben, szakadatlan megtorpanás, letérés az útról, bolyongás, eltévedés, szabad asszociáció, belelátás, reflexió. Egy kelet-angliai, a Suffolk grófságban tett utazás mentén járjuk be a Sebald-vándorral együtt a történelmet, a történelmen minduntalan túlszorduló, megfoghatatlan emberi létezését, miközben a nagyobb horizontok mindig a részletekben mutatkoznak meg. Mint ahogy Flaubert egyetlen porszemcsében „az egész Szaharát benne látta, és minden szemcse akkora súllyal bírt, mint az egész Atlasz hegység”. A konkrét térben zajló utazással párhuzamosan egy másik út vonal bontakozik ki a reflexió terében, amely átvezet az angol kultúrtörténeten (Thomas Browne, Edward FitzGerald, Joseph Conrad, Algernon Swinburne különös alakjaival találkozunk), a világtörténelem színhelyein, Kínától Afrikáig, a 19. és 20. század szégyenfoltjain, pusztításain. „Minden mindennel összefügg”: a heringek szenvedéstörténete és a selyemhernyó-tenyésztés, a cukornád és a művészet, Tulp doktor anatómiai leckéje Rembrandt festményén és az európai civilizáció kartézianus öröksége... A szövegben létrejövő perspektíva olyan, mint amelyről a regényben idézett 17. századi londoni orvos, Thomas Browne ír: mintha egyszerre távcsővel és mikroszkóppal néznénk, és minél többet látunk, annál inkább felsejlik, hogy mennyire csak tapogatózunk „a világ mély árnyaktól belengett épületében”... A melankólia rendje ebben a másfajta, összetett, egyidejű látásban körvonalazódik, hologramm-szerűen. Hogyan „látod a látást” ebben a regényben?

D. M.: Példát idézek, és a hallás köréből: „A kongó ürességen keresztül jutott el a fülemig a két ápolónővér hangja, akik a pulzusomat számolták (...) Csak föl-le futkosó hangokat hallottam, olyan természetes dallamokat, amilyenek a madarak torkából szállnak föl, tökéletes csicsérgés és csilingelés volt, félig angyali muzsika, félig szirének éneke. Mindössze egy rendkívül különös foszlányt jegyeztem meg abból, amit Katy Lizzie-nek, Lizzie meg Katynek mondott. Azt hiszem, egy máltai nyaralásról szóló beszámoló közben hangzott el, amikor is Katy, illetve Lizzie azt állította, hogy a máltaiak a halálra érthetetlen módon fittyet hányva se nem a jobbra, se nem a balra hajts szabályai szerint, hanem mindig az út árnyékos oldalán közlekednek.” Számomra ez az idézet is olyan, mint Sebald módszere, benne van egyféléképpen az egész regény, a madaraktól az angyalokig, és a kulturális toposzokig, ugyanakkor a kérdésedhez visszakapcsolódva, valahogy a látványok is így jelennek meg a regényben, mint ahogy itt a hangfoszlányok, félálomszerű állapotban, alkonyban, körvonalaikban és homályaikkal, és ezért a legélesebben környezetükbe ágyazottan, történelemben, szavak hálójába fonódva. A részlet összehatásán túl, a foszlány mondat is szimpatikus, és az emlékezésben megmaradó mondattörmelékek törvényszerűségéről mesél...

P. J.: Egy hasonló okokból szimpatikus passzust idéznék én is: „A Schiphol repülőtér épületében másnap reggel oly csodálatos tompaság uralkodott, hogy az ember szinte úgy vélhette, egy lépéssel már túljutott az e világon. Mint akik nyugtató hatása alatt állnak, vagy mintha lassított felvételen mozognának, olyan komótosan vándoroltak az utasok a csarnokokon át vagy lebegtek némán, a mozgólépcsőkön állva, a rendeltetés helyük felé a magasságokba föl s a mélységekbe le. (...) A nyilvánvalóan testetlen, angyalok módjára üzeneteiket elzengő bemondónők olykor-olykor szólítottak valakit. Passagiers Sandberg en Stromberg naar Copenhagen. Mr. Freeman to Lagos. La señora Rodrigo, por favor. Előbb-utóbb bizonyára mindenki sorra kerül az egybegyűltekek közül.” Az enyészet perspektívája felől látszik a látvány kódos-elmosódottként. A melankolikus tekintete ez, Szaturnusz gyermekéé. Egy hely, egy látvány, egy történet elmúlt nyomokat hordoz, ugyanakkor a jövő felől nézve minden a mulandóság dokumentuma. Múlt, jelen, jövő együtt gördül fel és le a mozgólépcsőkön, az utasok csomagjaiban.

D. M.: Van ebben a leírásban valami felemelő, profán szakralitás. Hétköznapi mennybemenetel, megszólítottság-állapot. A tompaság, a félálomban-lét olyan köztes állapot, ahol máshogyan érzékelünk, és ahol találkozik az álom és ébrenlét világa, mint az alkonyban, vagy az árnyékban a fény és sötétség... Bevallom, ezeket az idézeteket olvasva, illetve már begépelés közben valami boldogságérzés fogott el... nagyon is konkrét leírás, ugyanakkor beláthatatlanul homályos.

P. J.: Fény és árnyék partvonalán kígyóznak a Sebald-mondatok. A felvilágosodás öröksége, hogy a történelem a fényes, naps oldalán jár, és az árnyékban, a sötétben hihetetlen mennyiségű elfeledett emlék, tárgy, részlet, fájdalom és kinszenvedés, pusztulás, halál gyülemlik fel, és árad folyamatosan. A sötétség jelentése a conradi értelemben is mozgósítódik: The white patch had become a place of darkness. A kolonizációs múlt sötétje kísért a jelen tereiben. Terhelt helyeken járunk, romok és fájdalomnyomok között, ahol, Sebald mondja: „valami eljövendő katasztrófában elpusztult civilizációim maradványai között éreztem magam”.

D. M.: Az alcímben szereplő Angliai zarándokút ilyen értelemben is olvasható. Angliai színhelyeken, tájakon, épületeken, sírhelyeken keresztül bomlik ki egy szabálytalan történelem. Vannak összekötő, átvezető motívumok, mint a selyemhernyók, és a hozzájuk kapcsolódó kereskedelem hosszú kultúrtörténete. Egyszerre jellemzi az esszéregényt és beszélőjét a dokumentumok, kulturális emlékek iránti mélységes alázat, utánajárás földrajzi és szellemi értelemben. Ugyanakkor annak a tapasztalatát is képes átadni a könyv, ahogyan nem pusztán ezekből az adatokból, lerótt utakból jön létre a zarándoklat a selyemhernyó természetének és

tenyésztésnek a kultúráján keresztül a fasizmus ideológiáig, hanem a homályos, törmelékyszerű nyomok érthetlenségén, de érzékelhető jelenlétén keresztül is. Zarándoklat nem valamilyen konkrét célért, hanem magáért az útvonalért, amely sosem kimeríthetően tár fel és kapcsol össze nyomokat. És hoz létre személyes felelősségű múltat akár olyan történelemért is, amelynek nem volt részese, bár a Sebald-koncepcióban ilyen talán nincs is.

P. J.: „Szabálytalan történelem” – nagyon lényeges. A zarándoklathoz tennem hozzá, hogy viszonylagossá is válik a bejárt útvonal, hiszen a múlt törmelékeinek nyomaként olvasva a helyeket nem koordinátáik, hanem viszonyaik és a történelem felvonásaiban játszott szerepük határozza meg: „Olyannyira üres és elhagyott e vidék, hogy ha valakit kitennének ide, aligha tudná megmondani, vajon az Északi-tenger partján vagy mégis inkább a Kaszpi-tenger mellett vagy éppenséggel a Lian-tung-öbölben áll-e.” Mégis, lényeges, hogy ezt az utat Kelet-Angliában teszi meg a vándor, számomra különösen lényeges a „kelet”, a folyamatos leépülés, válság, elhagyatottság, feledés színhelye, ahol egykor virágzó fürdőhelyek, monumentális szállodák voltak. Az egész tér a múlt kísérteteként, „nyugtalanítóvá vált hely”-ként lebeg a Brit-szigetek és az európai kontinens, a kereskedelem, a gyarmatosítás története szempontjából Európa és Afrika, Ázsia, Dél-Amerika között. Egy kicsit a mi keletünket, a mi lepusztult fürdővárosaink sorsát is benne érzem. Ugyanakkor a partvonal is jelentéssé válik, a víz és a szárazföld eltérő tereinek találkozására. A könyvben látható fotók közül több is a partot mosó hullámokat ábrázolja: „a történelem nem más, mint szerencsétlenségek és támadások sorozata, amelyek egymást követő hullámokban törnek ránk, akár a tenger a partra”.

D. M.: Homályokkal telítetté válik még a friss olvasásban is a könyv a bolyongó elbeszélőmód és a sok adat, dokumentum, élettörténet, pályakeresztvezés és történelmi csillagtúra révén (Budapestre, illetve Magyarországra is történik utalás), olyanná válik, mint repülőből a táj. Azonban ez a távolság, felülnézet átalakul, mihelyt egy kiemelt idézet kerül a fókuszba, beleszövődik az olvasó is a táj részleteibe, mintázatába. Szövegrészek pedig kiemelkedve kapcsolódnak össze, és jelzik összekötő és szétartó szálakat. A selyemszálak szövőit például, ahogy a 19. századi hatalom-mámoros Ce-hsi kínai császárnő ideológiáján keresztül látjuk őket: „különös előszeretettel üldögélt teljesen egyedül az állványok között, nagy odaadással hallgatva az elemzéses halk, egyenletes, végtelenül megnyugtató zaját, ami a számlálatlan, friss eperlevelet rágó selyemhernyótól eredt. Ezeket a sápatag, csaknem áttetsző lényeket, melyek nemsokára életükkel fizetnek majd a finom szálért, amit fonnak, ezeket tekintette Ce-hsi az igaz híveinek. Az ideális népet testesítették meg a szemében, mert szolgáltra és halálra készek, rövid időn belül tetszés szerint sokasíthatók voltak, és a számukra kijelölt egyetlen célra koncentráltak, éles ellentétben az emberekkel, akikben alapvetően nem lehetett megbízni...” Hogy ez a szövegrész is kimozdul, más gyűrűzése is lesz, mint a fasizmus, azt Chateaubriand megidézett rágódása mutatja, és általa az írás művészete is, mint selyemfonás mutatkozik meg, azonban a kapcsolatban lényeges az eltérés is: „az egyik legfőbb nehézség írás közben az, hogy az írószerszám hegyével egyes-egyedül csak a leírandó szóra gondoljunk, és eközben azt, amiről írni akarunk, maradéktalanul elfelejtsük.”

P. J.: Valamiféle együttlátó látás az, ami a selyemfonál-kapcsolatokat megteremti a szövegben. Egymásra rétegződnek, egymáson átütnek a különböző mintázatok, átrajzolódnak a személyes és történelmi emlékezet, a civilizáció és barbárság határvonalai, miközben a részletek együttállásában a nagy történelem hamis perspektívája tűnik fel. „Ilyen tehát [mint a waterlooi csatát ábrázoló körkép], gondoljuk magunkban, lassan körbejárva, a történelem ábrázolásának művészete. A perspektíva meghamisításán alapul. Mi, túlélők mindent föntről nézve látunk, mindent egyszerre látunk, de mégsem tudjuk, hogyan is történt valójában.”

D. M.: A felülnézethez társul a földön járás konkrétsága, földrajzsága, az utánajárás, az eltévedés, a céltalan célszerűsége. Az utazó mimóza-érzékeny bőre a tájra, levegőre, síremléken látható három apró lyukra.

P. J.: Ennek az érzékenységnek a jelölői is lehetnek a Szaturnusz gyűrűi a címben. Ahogyan az érzékelés túlterjed a pusztá dolgon, a látványon, a jelen pillanaton. Ahogy a pusztulás, az enyészet fájdalma átminősül az esztétikum terében. Térré válik a könyv is, képek, fotók, kulturálisan telített helyek között vezető zarándokúttá, (szöveg)helyek emlékezetében befejezetlenül.

Kategória: Téka

Denumire autor: Dánél Mónika - Pieldner Judit

Látó Szépirodalmi Folyóirat